

Identificaties door ooggetuigen

Waarom een rechtspsycholoog handig is

Melanie Sauerland, Alana C. Krix & Harald Merckelbach¹

Ook recente jurisprudentie benadrukt dat rechters zelf voldoende deskundigheid bezitten om getuigenverklaringen op hun merites te kunnen beoordelen. Vaak zal dat best zo zijn, maar bij meervoudige confrontaties ('Oslo-confrontaties') ligt dat – zo poneren auteurs – anders. Zulke confrontaties zijn namelijk dermate complex dat rechters er wijs aan doen de deskundigheid van een rechtspsycholoog in te roepen. Zij illustreren hun punt aan de hand van een drietal zaken, waarin niet onmiddellijk zichtbare fouten in de confrontatie-procedure tot twijfelachtige getuigenverklaringen leidden.

Ooggetuigen kunnen zich lelijk vergissen; dat is al langer bekend.² Archiefonderzoek naar wie ooggetuigen zoal aanwijzen tijdens meervoudige confrontaties – Oslo-confrontaties, zeggen we in Nederland – laat dit overduidelijk zien. De crux van een meervoudige confrontatie is dat de verdachte staat opgesteld tussen onschuldige figuranten. Tien tot veertig procent van de ooggetuigen wijst zo'n figurant als dader aan.³ Dat heet een fout-positieve identificatie.

Ooggetuigen kunnen ook andere fouten maken. Ze kunnen bijvoorbeeld de verdachte aanwijzen, terwijl die in feite onschuldig is.⁴ Of ze kunnen een wél schuldige verdachte over het hoofd zien ('non-identificatie'). In het genoemde archiefonderzoek zijn zulke missers niet meegenomen, om de simpele reden dat de feitelijke daders steeds onbekend waren.⁵ Maar uit experimenteel onderzoek weten we dat ook dit type fouten zich veelvuldig voordoet.⁶

Niet dom

Waarom begaan ooggetuigen missers? Wie beweert dat het komt omdat ze dom zijn, maakt zich er met een jantje-van-leiden vanaf. Het punt is dat ooggetuigen vaak tot hoogst accurate verklaringen in staat zijn.⁷ Hun verkeerde identificaties zijn niet te wijten aan wie ze zijn, maar aan wat er van hen wordt verlangd. Als de ooggetuige de dader onder suboptimale omstandigheden heeft gezien, is de kans op een latere identificatiemisser groot, zodra zo'n ooggetuige toch wordt uitgenodigd om een confrontatie-procedure te ondergaan. Wat suboptimale waarnemingsomstandigheden zijn – in termen van lichtsterkte en

afstand – weten we inmiddels vrij precies en in welke mate zij tot missers aanleiding geven, kunnen we prima berekenen.⁸ Bij goede waarnemingsomstandigheden stijgt de kans dat de getuige tijdens een meervoudige confrontatie een accuraat identificatiebesluit neemt.⁹ Dat betekent dat de getuige in staat zou moeten zijn om de dader te herkennen als die staat opgesteld. Evenzeer zou de getuige in staat moeten zijn om te zeggen dat 'de dader er niet tussen staat' als die inderdaad absent is.

Dat gaat allemaal alleen maar op wanneer de getuige in de tijd tussen het misdrijf en de confrontatie (het herinneringsinterval) niet door andere getuigen of mediaberichten is beïnvloed. Als vóórdat de confrontatie plaatsvindt er al foto's van de verdachte zijn gepubliceerd of als andere getuigen een boekje open deden over het resultaat van een eerdere confrontatie, is de bewijskracht van de procedure aanzienlijk kleiner.¹⁰ Dat heeft ermee te maken dat ooggetuigen zich weliswaar belangrijke gebeurtenissen prima kunnen herinneren, maar de herkomst van hun herinneringen (het brongegeugen) kunnen ze vaak slecht reconstrueren ('heb ik deze man op de plaats delict of in de krant gezien?').¹¹ Hoe dan ook: als valt uit te sluiten dat de getuige door anderen is beïnvloed, zal een identificatieverklaring een waardevolle bijdrage aan het bewijs leveren, zolang maar de confrontatie-procedure zelf netjes is verlopen. Wat netjes is, daarop komen we zo dadelijk te spreken.

Hieronder beschrijven we drie zaken,¹² waarin we de rechtbank ontraadden om een identificatieverklaring als bewijs te bezigen. De zaken hebben met elkaar gemeen dat er vermijdbare fouten in de confrontatieprocedure

waren geslopen. Uitgebreid stil staan bij deze fouten is instructief, omdat ze de weg wijzen naar een veiliger gebruik van ooggetuigenverklaringen als bewijs. Ons uitgangspunt daarbij is dat meervoudige confrontaties in de kern psychologische experimenten zijn. Een oordeel over

Meervoudige confrontaties zijn in de kern psychologische experimenten

hun kwaliteit kan daarom maar het beste op de expertise van rechtspsychologen rusten.¹³ Alleen zo laat zich voorkomen dat bewijsmateriaal van ooggetuigen vanwege procedurele tekortkomingen onbruikbaar wordt en kunnen dwalingen als gevolg van verkeerde identificaties worden tegengegaan.

Watcijfers

Procedurele fouten bij meervoudige confrontaties en hoe ze doorwerken in de accuraatheid van identificatieverklaringen zijn uitputtend onderzocht. We weten zodoende hoe een ideale confrontatie eruit moet zien.¹⁴ De procedure voor zo'n ideale confrontatie is ook min of meer vastgelegd in de *Handleiding Confrontatie*,¹⁵ een 300 pagina's tellend handboek dat Nederlandse politieagenten gebruiken, althans geacht worden te gebruiken. Niettemin doen zich bij de opzet, de uitvoering en de beoordeling van confrontaties regelmatig fouten voor. Van der Boor analyseerde meer dan twintig jaar geleden 233 wil-

lekeurig geselecteerde strafzaken. In 70 zaken (30%) speelde een meervoudige confrontatie een belangrijke rol. Van der Boor constateerde dat er bij de overgrote meerderheid van deze confrontaties kapitale fouten waren gemaakt.¹⁶ We hebben geen reden om te denken dat meervoudige confrontaties tegenwoordig beter worden uitgevoerd.¹⁷ In nagenoeg alle gevallen waarin wij in de afgelopen jaren als deskundigen werden geraadpleegd – het ging om Nederlandse én Belgische zaken – was sprake van fouten die de bewijswaarde ondermijnden. De fouten betroffen methodische tekortkomingen in de confrontatieprocedures. Maar ook fouten die voorafgingen aan de eigenlijke confrontaties – denk aan het ontoereikend instrueren van getuigen, en aan beïnvloeding door andere getuigen – troffen we rijkelijk aan. Een derde categorie van fouten bestond eruit dat opsporingsambtenaren en advocaten uit een op zichzelf passabele confrontatie de verkeerde conclusies trokken.

Het zou allemaal geen thema hoeven te zijn wanneer identificaties tijdens een meervoudige confrontatie zelden als bewijs worden gebezigd. Maar dat is niet het geval. Dat laten althans de cijfers zien die we verkregen toen we een analyse uitvoerden op uitspraken die in *rechtspraak.nl* figureren. We hanteerden daarbij steekwoorden zoals 'fotobewijsconfrontatie'; 'line-up'; 'Oslo-confrontatie' en keken naar de inhoud van de uitspraken die deze zoektocht opleverden. We beperkten ons tot het jaar 2015.¹⁸ Het leverde 76 gevallen op. In 60% daarvan werd het resultaat van de confrontatie als bewijs gehanteerd. Ter vergelijking: wie voor het jaar 2015 'bloedonderzoek' of 'bloedanalyse' als steekwoord ingeeft, krijgt 87 uitspraken, maar slechts in 30% daarvan werd bloedonderzoek als bewijs gebezigd. Waarmee we maar willen zeggen dat de resultaten van meervoudige confrontaties regelmatig opduiken in de bewijsconstructies van rechters.

Auteurs

1. Dr. M. Sauerland, dr. A.C. Krix en prof. dr. H.L.J.G. Merckelbach zijn als onderzoekers verbonden aan de Universiteit Maastricht.

Noten

2. H. Gross, 'Criminalpsychologie', 1898, <https://archive.org/details/criminalpsychology00grossgoog> (laatst geraadpleegd op 31 augustus 2016).
3. Zie R. Horry et al., 'Archival analyses of eyewitness identification test outcomes: What can they tell us about eyewitness memory?', *Law and Human Behavior*, 2014/38, p. 94-108.
4. Zoiets kan zich bijvoorbeeld voordoen als een onschuldige toeschouwer op de plaats delict wordt aangehouden en vervolgens als verdachte in een confrontatie-procedure wordt gebracht. Zie daarover K.A. Deffenbacher et al., 'Mugshot exposure effects: Retroactive interference, mugshot commitment, source confusion, and unconscious transference', *Law and Human Behavior*,

2006/30, p. 287-307.

5. Bij confrontaties kunnen allerlei media (foto's, video, 'live') worden gebruikt. Ons verhaal is relevant voor al deze varianten.
6. S.E. Clark & G.L. Wells, 'On the diagnosticity of multiple-witness identifications', *Law and Human Behavior*, 2008/32, p. 406-422.
7. H. Merckelbach et al., 'De goede getuige', *Trema*, 2003/6, p. 211-219; M. Jelicic & H. Merckelbach, 'Getuigenverklaringen en de strafrechter', *Expertise en Recht*, 2009/2, p. 35-39.
8. Hoe lichtsterkte en afstand de kwaliteit van de waarneming beïnvloeden, lieten W.A. Wagenaar & J.H. van der Schier zien in 'Face recognition as a function of distance and illumination: A practical tool for use in the courtroom', *Psychology, Crime & Law*, 1996/2, p. 321-332; een voorbeeld van een studie naar de invloed van aandacht vindt men bij M.A. Palmer et al., 'The confidence-accuracy relationship for eyewitness identification decisions: Effects of exposure duration, retention interval, and divided

attention', *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 2013/19, p. 55-71.

9. S.E. Clark & G.L. Wells, 2008, en W.A. Wagenaar & J.H. van der Schier, 1996.
10. Zie L.M. Levett, 'Co-witness information influences whether a witness is likely to choose from a lineup', *Legal and Criminological Psychology*, 2013/18, p. 168-180.
11. N.M. Rosa & A.H. Gutches, 'Source memory for action in young and older adults: Self vs. close or unknown others', *Psychology and Aging*, 2011/26, p. 625-630.
12. In de eerste zaak trad een collega van de auteurs als deskundige op en M.S. adviseerde deze collega. In de tweede en derde zaak trad M.S. als deskundige op. In de eerste en derde zaak was de verdediging de opdrachtgever; in de tweede zaak de rechter-commissaris.
13. Het idee van meervoudige confrontaties als experiment is te vinden in: G.L. Wells & E. Luus: 'Police lineups as experiments: Social methodology as a framework for properly-conducted lineups', *Personality*

and Social Psychology Bulletin, 1990/16, p. 106-117.

14. Zie voor een Nederlands overzicht: P.J. van Koppen & W.A. Wagenaar, 'Herkennen van gezichten', in: P.J. van Koppen et al., 'Reizen met mijn rechter', Deventer: Kluwer 2010, p. 269-304.
15. A. van Amelsvoort, 'Handleiding confrontatie', Amsterdam: Stapel & De Koning 2013.
16. L.E.C. van der Boor, 'Over getuigen, confrontaties en bewijs', Den Haag: Ministerie van Justitie (WODC) 1991.
17. Zie: P.J. van Koppen & E.M. van der Horst: 'De simpele logica van getuigenconfrontaties', *NJB* 2006/81, afl. .p. 788-795.
18. We hebben zaken geïncludeerd die tot 2 juni 2016 op de site vermeld waren. De gebruikte zoektermen waren: fotoconfrontatie, fotobewijsconfrontatie, foslo, voslo, osloconfrontatie, oslo-confrontatie, lineup, line-up.

Als opsporingsvehikel is de meervoudige confrontatie nog sterker present: een paar duizend keer per jaar turen getuigen op het politiebureau naar verdachten¹⁹ en het is interessant om je de vraag te stellen waarom slechts een kleine greep daaruit rechtspraak.nl bereikt. Alle reden dus om nog eens stil te staan bij de fouten die men tijdens zulke confrontaties kan maken. Ons gaat het dan vooral om fouten die voor leken niet direct evident zijn. We geven drie voorbeelden.

Zaak 1: Riskante samenstelling van de confrontatie

Bij een reeks inbraken met zes daders in het voorjaar van 2014 waren er meerdere, onafhankelijke ooggetuigen. Een paar weken na de inbraken namen de getuigen deel aan een fotoconfrontatie ('foslo'). Twee getuigen werden onafhankelijk van elkaar uitgenodigd. Een derde getuige doorliep de procedure in de aanwezigheid van haar partner en schoonouders. Zij waren tijdens de inbraak ook aanwezig geweest. De confrontatie bestond uit 31 foto's. Alle drie de getuigen identificeerden de persoon met nummer 18; de schoonmoeder van de derde getuige herkende nummer 21. De partner en schoonvader bleken bij de confrontatie niemand te herkennen. Onduidelijk was echter wat deze twee getuigen aanvankelijk van de daders hadden waargenomen en onder welke omstandigheden ze hun waarnemingen deden.

Drie getuigen herkenden dus onafhankelijk van elkaar dezelfde persoon. Dit lijkt erop te wijzen dat deze persoon tot de groep van daders behoorde. Maar een nadere analyse van de opzet en uitvoering van de fotoconfrontatie liet een ander plaatje zien.

Tekortkomingen in de opzet

De belangrijkste tekortkoming in de opzet van de fotoconfrontatie was dat deze uitsluitend uit verdachten bestond. Dit vormt een inbreuk op het beginsel dat er in een confrontatie slechts één verdachte aanwezig mag zijn. De confrontatie is immers bedoeld als een toets op de kwaliteit van de identificatie. Van zo'n toets is enkel sprake als potentiële fouten van de getuige aan het licht kunnen tre-

De hypothese dat de getuige de juiste persoon herkent, moet falsifieerbaar zijn

den.²⁰ De ooggetuige moet zich kunnen vergissen, wat gebeurt zodra hij of zij een onschuldige figurant aanwijst. Het gaat hier om het principe van falsificatie: de hypothese dat de getuige de juiste persoon herkent, moet falsifieerbaar zijn. Die hypothese wordt immuun voor falsificatie als een confrontatie enkel bestaat uit potentiële verdachten.²¹

Een andere tekortkoming was dat de personen in de fotoconfrontatie niet dezelfde etnische achtergrond hadden. Dit is in strijd met het beginsel dat personen in een

confrontatie qua uiterlijke kenmerken met elkaar vergelijkbaar moeten zijn. Zijn ze dat niet, kan dat ertoe leiden dat sommige personen meer opvallen – en dus vaker worden geselecteerd – dan anderen.²² Zoiets reduceert de feitelijke omvang van de confrontatie, die uitgedrukt wordt in Tredoux' E (zie kader).²³ Hoe kleiner Tredoux' E , hoe beroerder de kwaliteit van de confrontatie.

Voorbeeld voor de berekening van Tredoux' E (effectieve confrontatiegrootte)

Ter bepaling van de effectieve grootte E van een confrontatie worden figuranten en verdachte (k) aan N proefpersonen getoond. Zij beschikken over een signalement van de dader, maar hebben het incident zelf niet gezien. Ze zijn dus geen getuigen (daarom *mock witnesses* in het Engels). Hen wordt gevraagd die persoon aan te wijzen die het beste voldoet aan het signalement. Oorspronkelijk werd bij de berekening van de effectieve grootte²⁴ het aantal personen dat nooit werd geselecteerd (zogenaamde nul-alternatieven) van het nominaal aantal k afgetrokken. Omdat zij geen serieus keuze-alternatief voor getuigen zijn, werden ze voor de verdere berekeningen niet mee geteld. Dit werd door Tredoux²⁵ bekritiseerd, omdat de kans op nul-alternatieven vooral bij kleine steekproeven van proefpersonen (kleine N 's) en een relatief groot aantal personen in de confrontatie (grote k 's) aanzienlijk is. Vervangend stelt Tredoux een maat van kwalitatieve variatie, Agresti's I , voor. Die laat zich afleiden uit:

1. $I = 1 - \sum (O_i / N)^2$, waarbij O_i het aantal van de proefpersonen N is, die de persoon i uit k identificeert (opgeteld van $i = 1$ tot k). I varieert tussen 0 en $(k - 1)/k$. De effectieve confrontatiegrootte E geeft dan:

2. $E = 1 / (1 - I)$.

In ons voorbeeld zijn er $N = 30$ proefpersonen, die de $k = 6$ personen in de confrontatie met een frequentie van O_i (rij 2) selecteren. Met hulp van de som van de $(O_i / N)^2$ (rij 3) kan men dan I en E berekenen. De effectieve confrontatiegrootte in ons voorbeeld is $E = 5,63$, wat niet slecht is. Een waarde van, zeg, $E = 2$ bij een k van 6 zou alarmerend zijn.

	1	2	3	4	5	6	Som
Aantal selecties O_i	5	6	3	7	4	5	30
$(O_i / N)^2$	,028	,040	,010	,054	,018	,028	,178
$I = 1 - ,178 = ,822$ $E = 1 / (1 - ,822) = 5,625$							

Tekortkomingen in de uitvoering van de confrontatie

Omdat in dit geval geen video- of geluidsopnamen van de confrontaties beschikbaar waren en er evenmin protocollen waren gemaakt, blijft ongewis of de opsporingsambtenaren de confrontatie *lege artis* uitvoerden. Bekend is in ieder geval dat de ambtenaren wisten dat het bij alle personen in de fotoconfrontatie om verdachten ging. De opsporingsambtenaren waren dus niet – zoals dat in



methodologisch jargon heet – ‘blind’. Zodoende valt niet uit te sluiten dat zij – zonder het zelf te weten – met subtiële vingerwijzingen de getuigen stuurden in de richting van persoon 18.²⁶

Tot slot verliep de uitvoering van de confrontatie met de derde getuige allesbehalve correct. Een confrontatie in aanwezigheid van andere getuigen, in dit geval de partner en de schoonouders, is vanwege mogelijke beïnvloeding een hachelijke zaak.²⁷ Vanwege al deze tekortkomingen adviseerden we de rechters om de identificatieverklaringen niet als bewijsmateriaal te gebruiken. Of ze dat advies opvolgden, weten we niet.

Zaak 2: Getuigen die elkaar beïnvloeden

In de winter van 2010 werden twee mannen tijdens een nachtelijk cafetariabezoek in een grote stad overvallen. Daarbij raakten ze zwaar gewond. Circa vier weken later identificeerden de beide slachtoffers – we noemen ze A en B – de verdachten op eenzelfde dag, maar tijdens afzonderlijke fotoconfrontaties. Die confrontaties bestonden uit tien personen. Twee andere getuigen – we noemen ze X en Y –, vrienden van de slachtoffers, herkenden de verdachte eveneens, maar hun herkenningen werden respectievelijk acht en negen weken na de overval geboekstaafd. Een andere getuige, Z, identificeerde tijdens een confrontatie zes maanden na de gebeurtenis niemand.

In totaal herkenden dus vier getuigen de verdachte. Zouden hun identificaties inderdaad onafhankelijk van elkaar zijn, dan kan met grote stelligheid worden gezegd dat de verdachte bij de overval betrokken was.²⁸ Per slot

van rekening is de kans dat in een confrontatie met tien personen een van hen toevallig als dader wordt aangewezen tien procent. De kans dat vier getuigen los van elkaar per toeval steeds dezelfde persoon aanwijzen, is 104 ofwel 0,01 procent.

Een nadere beschouwing van het dossier bracht evenwel aan het licht dat de vier identificaties in hoge mate verband hielden met elkaar. Zo bleek dat: 1. slachtoffer B slachtoffer A erover informeerde dat hij bij de fotoconfrontatie iemand had herkend; 2. informatie met dezelfde strekking door getuige X aan getuige Y werd doorgegeven. In beide gevallen werd de informatie overgedragen aan de andere getuigen *voordat* die getuigen zelf de confrontatie-procedure doorliepen. Als getuigen weten dat eerdere getuigen iemand hebben herkend, vergroot dat de kans dat ook *zij* iemand gaan aanwijzen, zonder dat dit overigens gepaard gaat met een toename in het aantal correcte identificaties.²⁹

Daarnaast bleek uit het dossier dat slachtoffers en getuigen in de periode tussen de overval en de confrontatie beelden van de overval op tv en internet hadden gezien. Dit kan een zogeheten overdrachtseffect (*transference effect*) in de hand werken.³⁰ Dat houdt in dat getuigen de verdachte bij de fotoconfrontatie weliswaar herkennen, maar zich niet realiseren dat deze herkenning stoelt op wat ze pas na het misdrijf – bijvoorbeeld op tv – hebben gezien.

Al deze beperkingen werden niet direct duidelijk in de beschrijving van de confrontaties en hun uitkomsten. Ze traden pas aan het daglicht na inspectie van de overige onderdelen van het dossier. Ook in dit geval adviseerden

19. We ontleen deze informatie aan Adri van Amelsvoort (persoonlijke mededeling, oktober 2013), die ons meldde dat in het jaar 2012 1816 keer een opsporingsconfrontatie had plaatsgevonden en 1028 keer een fotobewijsconfrontatie.

20. Zie G.L. Wells et al., 'From the lab to the police station: A successful application of eyewitness research', *The American Psychologist*, 2000/55, p. 581-598.

21. G.L. Wells & E. Luus, 1990.

22. Zie G.L. Wells et al., 2000. Ook andere kenmerken - litteken, tatoeage, moeder-vlek - kunnen eraan bijdragen dat de verdachte opvalt. Over de riskante uitwerking hiervan, zie het recente artikel van M.F. Colloff et al., 'Unfair lineups make witnesses more likely to confuse innocent and guilty suspects', *Psychological Science*, 2016/Advance online publication, doi:10.1177/0956797616655789.

23. Zie C.G. Tredoux, 'Statistical considera-

tions when determining measures of lineup size and lineup bias', *Applied Cognitive Psychology*, 1999/13, p. 9-26.

24. R.S. Malpass & R.C.L. Lindsay, 'Measuring lineup fairness', *Applied Cognitive Psychology*, 1999/13, p. S1-S7.

25. Zie C.G. Tredoux, 1999.

26. D.V. Canter et al., 'Cognitive bias in line-up identifications: The impact of administrator knowledge', *Science and Justice*, 2013/53, p. 83-88.

27. Het gaat hier om het probleem van co-witness-effecten. Zie: L. Hope et al., "'With a little help from my friends...': The role of co-witness relationship in susceptibility to misinformation", *Acta Psychologica*, 2008/127, 476-484.

28. Dit laat de analyse van S.E. Clark & G.L. Wells, 2008, zien..

29. L.M. Levett, 2013.

30. Een meta-analyse van dit effect is te vinden in: K.A. Deffenbacher et al., 2006.

we de rechtbank om de identificatieverklaringen niet als bewijs te gebruiken. De verdachte werd vrijgesproken. Aan het deskundigenonderzoek werd bij de motivering van de uitspraak veel gewicht gehecht.³¹

Zaak 3: Het negeren van negatieve resultaten

In een woonwijk van een grote stad riep een man een groep jongeren tot de orde nadat die tegen de muur van zijn huis hadden geürineerd. Daarop werden hij en zijn zoon aangevallen en neergeschoten. Drie getuigen, waaronder een familielid van de slachtoffers, namen twee maanden later onafhankelijk van elkaar deel aan een simultane fotoconfrontatie met elf personen. Twee getuigen identificeerden niemand bij de confrontatie; het familielid herkende de verdachte.

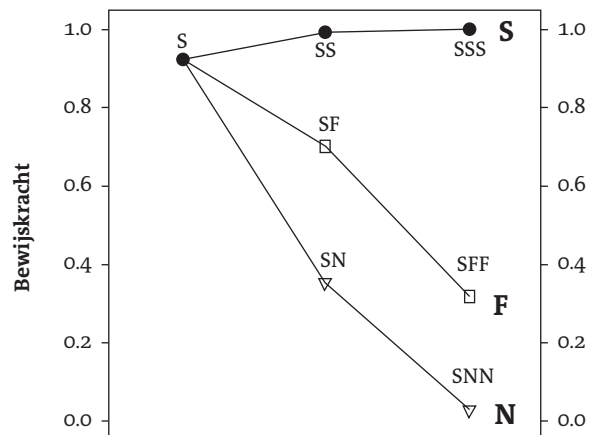
De vragen die de advocaat van de verdachte aan de deskundige stelde, hadden betrekking op de identificatie door dit familielid. Dat twee van de drie ooggetuigen bij de confrontatie niemand hadden herkend, speelde in de overwegingen van de verdediging geen rol.

Politieambtenaren en juristen redeneren vaak dat een identificatie wijst op een goed geheugen van de getuige, terwijl een non-identificatie duidt op een ondermaats geheugen.³² Maar er van uitgaande dat de confrontatie op een zinnige manier tot stand kwam, is een non-identificatie in werkelijkheid een aanwijzing voor de onschuld van de verdachte.³³ Stel bijvoorbeeld dat getuige 1 bij een confrontatie een verdachte aanwijst, maar dat getuige 2 niet tot een positieve identificatie komt. Als getuigen 1 en 2 onder vergelijkbare omstandigheden het delict hebben gezien, wordt de kans significant kleiner dat de verdachte inderdaad de dader is. De bewijskracht van een identificatie wordt nog kleiner indien twee van de drie getuigen niemand herkennen dan wel een figurant aanwijzen. Wanneer de oorspronkelijke waarnemingsomstandigheden van meerdere getuigen aanzienlijk verschillen, moet aan de hand van een analyse van de relevante factoren worden afgewogen welke verklaring een grotere bewijskracht toekomt.

In deze zaak waren de waarnemingsomstandigheden van de drie getuigen min of meer gelijk. Dan is het van tweeën één: of de twee non-identificaties zijn correct (verdachte is niet dader) of de herkenning is correct (verdachte is dader). De rekenmethode van Clark en Wells kan hier uitkomst bieden. Daarbij zijn ze van drie verschillende scenario's uitgegaan, namelijk dat een getuige of twee andere getuigen 1. de verdachte herkende(n), 2. een figurant aanwees (aanwezen), of 3. geen van de personen in de confrontatie herkende(n). Afbeelding 1 toont de bewijskracht van de verschillende scenario's bij een langere (> 45 seconden) waarnemingstijd (tijdens het misdrijf), zoals dat ook in de onderhavige zaak aan de orde was. Zoals valt te zien, tendert de kans dat de verdachte de dader is naar nul in het scenario van een identificatie en twee non-identificaties.

Afbeelding 1 als uitgangspunt nemend, wordt het aannemelijk dat de herkenning in de boven besproken zaak op een fout-positieve identificatie berustte. De advocaat van de verdachte was zich er terdege van bewust dat bij confrontaties fouten kunnen worden gemaakt. Wat hij zich niet realiseerde was dat non-identificaties ook bewijskracht hebben. Hij is geen uitzondering. De meeste juristen en politieambtenaren onderschatten de bewijskracht

van een non-identificatie over het algemeen zwaar.³⁴



Afbeelding 1: bewijskracht van identificaties van de verdachte (S) bij een langere (> 45 seconden) waarnemingstijd (tijdens het misdrijf) onder de conditie dat een of twee andere getuigen de verdachte eveneens identificeren (SS, SSS), een figurant identificeren (SF, SFF) of niemand identificeren (SN, SNN). Naar S.E. Clark & G.L. Wells (2008, afb. 1).

De rol van rechtspsychologen

De zaken die we hierboven tegen het licht hielden, laten nog eens zien dat fouten in de opzet, uitvoering en beoordeling van confrontaties niet per se opzichtig hoeven te zijn om toch een funeste uitwerking te hebben.³⁵ Weliswaar wijdden rechtspsychologen in ons land over de jaren heen allerlei kritische beschouwingen aan de meervoudige confrontatie.³⁶ En weliswaar vonden die ten dele hun

Fouten in de opzet, uitvoering en beoordeling van confrontaties hoeven niet per se opzichtig te zijn om toch een funeste uitwerking te hebben

weg naar het *Besluit toepassing maatregelen in het belang van het onderzoek* (2002),³⁷ waarin voorschriften werden vastgelegd voor de opzet en uitvoering van confrontaties. Maar de regels in het *Besluit* zijn summier en nemen slechts een fractie van de relevante factoren in ogenschouw. Zo gaat het *Besluit* niet nader in op hoe getuigen moeten worden geïnstrueerd. Evenmin staat het stil bij waarnemingsomstandigheden die aan een betrouwbare identificatie in de weg staan, noch bij hoe men de subjectieve stelligheid waarmee getuigen praten over hun identificatie moet wegen.³⁸ Maar zelfs de desiderata die het *Besluit* wél stipuleert, worden soms door rechters gene-

geerd, zonder dat duidelijk is waarom dat gebeurt.³⁹

Zoals gezegd, Nederlandse politieambtenaren kunnen gebruik maken van de *Handleiding Confrontatie* (eerste druk 1994).⁴⁰ Daarin worden allerlei factoren beschreven die voor een correct identificatiebesluit van belang zijn, evenals de procedure die gevolgd moet worden bij de opzet en uitvoering van een confrontatie. Daarin onderscheidt Nederland zich in gunstige zin van Duitsland, waar een dergelijk handboek niet voorhanden is. Maar dat zo'n *handleiding* voorhanden is, garandeert nog niet dat zij ook gebruikt wordt. Inderdaad, de fouten die in de eerste twee zaken hierboven werden gemaakt, hadden voorkomen kunnen worden als de verantwoordelijke politiefunctionarissen zich aan de richtlijnen van de *Handleiding* hadden gehouden.

Ondertussen is ook de *Handleiding* niet in alle opzichten waterdicht. De opmerkingen die de *Handleiding* bijvoorbeeld maakt over subjectieve zekerheidsoordelen van getuigen zijn fout. De *Handleiding*: 'De waardering die een getuige zelf geeft over de zekerheid van zijn oordeel zegt weinig of niets. [...] Aan het antwoord [op de vraag naar de zekerheid] heb je niets' (p. 97). Er bestaat een redelijk uitgebreide literatuur die laat zien dat zulke subjectieve zekerheidsoordelen wel degelijk informatief zijn.⁴¹ Ook zwijgt de *Handleiding* over het toch belangrijke onderwerp van non-identificaties.⁴² Verder leent de *Handleiding* zich niet voor snelle consultatie en door voortdurende reorganisaties bij de politie is de accumulatie van deskundigheid daar op de werkvloer (als het om confrontaties gaat) beperkt. Dát gevoegd bij de paar duizend (opsporings)confrontaties op jaarbasis, zorgt voortdurend voor een ruim aantal problematische confrontaties.

Onderzoek onder juristen en politieambtenaren laat steeds weer zien dat zij niet over de benodigde expertise beschikken om een identificatie door ooggetuigen goed op haar merites te beoordelen.⁴³ Dat is ook in lijn met

onze persoonlijke ervaring als getuige-deskundigen: te vaak maken we mee dat het belang van een volgens de regels der kunst uitgevoerde confrontatie politiefunctionarissen niet helder voor ogen staat. Het gebrek aan deskundige omgang met confrontaties is niet verwonderlijk als wordt bedacht wat een confrontatie beoogd te zijn.⁴⁴

Ondertussen is ook de Handleiding niet in alle opzichten waterdicht

Het doel van een confrontatie is het langs experimentele weg toetsten van de hypothese dat verdachte en dader één en dezelfde persoon zijn. De proefpersonen (getuigen) maken ofwel een keuze of kunnen niemand in de confrontatie identificeren (afhankelijke variabele). Voor zo'n experiment zijn een experimentator (opsporingsambtenaar) en 'handlangers' (figuranten) nodig.⁴⁵ Net als bij andere experimenten kan ook bij een confrontatie de experimentator in elke fase steken laten vallen. Dat brengt twee risico's met zich mee: enerzijds het uitsluiten van bewijsmateriaal vanwege procedurele tekortkomingen en anderzijds de veroordeling van onschuldige mensen.

De studie psychologie bestaat voor een belangrijk deel uit onderwijs in experimentele methoden. Dat geldt echter niet voor de opleiding tot jurist of politieambtenaar.⁴⁶ Het kennisbestand in de rechtspsychologie over meervoudige confrontaties is ondertussen gesofisticeerd en de mate van de consensus aanzienlijk. Daarom is het verstandig als politiefunctionarissen, rechters en advocaten in voorkomende gevallen een beroep doen op de des-

31. ECLI:NL:RBAMS:2012:BW9154.

32. B.W. Behrman & R.E. Richards, 'Suspect/foil identification in actual crimes and in the laboratory: A reality monitoring analysis', *Law and Human Behavior*, 2005/29, p. 279-301; S.E. Clark & G.L. Wells, 2008.

33. S.E. Clark et al., 'Regularities in eyewitness identification', *Law and Human Behavior*, 2008/32, p. 187-218; S.E. Clark & G.L. Wells, 2008.

34. B.W. Behrman & R.E. Richards, 2005; S.E. Clark & G.L. Wells, 2008; L.E.C. van der Boer, 1991.

35. Zie voor andere voorbeelden: P.J. van Koppen & W.A. Wagenaar, 2010; W.A. Wagenaar, 'De psycholoog kan een waardevolle getuige-deskundige zijn', *De Psycholoog*, 1989/24, p. 493-498; W.A. Wagenaar, (2009). 'Expert witness in international war crimes tribunals', *Psychology, Crime & Law*, 2009/15, p. 583-596.

36. Zie: P.J. van Koppen & D.J. Hessing, 'De confrontatie in de praktijk', *Ars Aequi*, 1999/48, p. 103-107; P.J. van Koppen & E.M. van der Horst, 2006; P.J. van Koppen

& W.A. Wagenaar, 2010; W.A. Wagenaar, 1989.

37. <http://wetten.overheid.nl/BWBR0013362/2013-01-01>.

38. Zie over de voorspellende waarde van subjectieve zekerheid: M. Sauerland & S.L. Sporer, 'Fast and confident: Postdicting eyewitness identification accuracy in a field study', *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 2009/15, p. 46-62; J.T. Wixted et al., 'Initial eyewitness confidence reliably predicts eyewitness identification accuracy', *American Psychologist*, 2015/70, p. 515-526.

39. P.J. van Koppen & E.M. van der Horst, 2006, bespreken een aantal zaken van na het Besluit. Het valt de auteurs op dat '... in een aantal zaken waarin vermeend ondeugdelijke confrontaties ter sprake komen het Besluit niet aan de orde wordt gesteld. Men is dus slecht op de hoogte. Als het Besluit wel in het geding wordt gebracht, heeft het weinig effect.' (p. 792).

40. A. van Amelsvoort, 2013.

41. Zie bijv. J.T. Wixted et al., 'Estimating

the reliability of eyewitness identifications from police lineups', *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 2016/113, p. 304-309; J.D. Sauer & N. Brewer, 'Confidence and accuracy of eyewitness identification', in: T. Valentine & J. Davis (eds.), 'Forensic facial identification: Theory and practice of identification from eyewitnesses, composites and CCTV' (S. 185-208), West Sussex: John Wiley & Sons Ltd. 2015.

42. Wat over non-identificaties in de *Handleiding* te vinden is, gaat slechts over situaties waarin de waarnemingsomstandigheden beroerd of de retentietijden te lang waren. In 'twijfelgevallen', zo meldt de *Handleiding*, mag je afwijken van het principe dat je bij slechte waarnemingsomstandigheden later maar beter geen confrontatie meer kan uitvoeren, 'als je je maar realiseert dat de kans dan groot is dat er géén herkenning of uitsluiting zal plaatsvinden' (p. 31). Over lange retentietijden zegt de *Handleiding*: 'Als er twijfel bestaat of de retentietijd te lang is geweest, hoeft je een confrontatie niet per se uit te sluiten. Je

moet er dan wel rekening mee houden, dat de kans groter is dat er geen herkenning zal plaatsvinden. En als er niemand wordt herkend, kun je niet zonder meer de conclusie trekken dat het confrontatiesubject niet bij het voorval betrokken is geweest.' (p. 32). Beide opmerkingen zijn nogal dubieus, want ze koersen af op een beslissstrategie waarin ontlastende non-identificaties terzijde de kunnen worden geschoven, maar belastende toeval-identificaties aan het dossier kunnen worden toegevoegd.

43. Van Koppen & E.M. van der Horst, 2006; W.A. Wagenaar, 1989; R.A. Wise et al., 'What US law enforcement officers know and believe about eyewitness factors, eyewitness interviews and identification procedures', *Applied Cognitive Psychology*, 2011/25, p. 488-500.

44. P.C. Cozby & S.C. Bates, 'Methods in behavioral research', New York, NY: McGraw-Hill 2012.

45. Vergelijk G.L. Wells & E. Luus, 1990.

46. C. Stolk, 'Ja, geleerd zijn jullie wel', *NJB* 2002, afl. 15, p. 766-778.

Daarom is het verstandig als politiefunctionarissen, rechters en advocaten in voorkomende gevallen een beroep doen op de deskundigheid van rechtspsychologen

kundigheid van rechtspsychologen. We benadrukken dit omdat nog steeds, tot in de hoogste strafrechtelijke kringen, de neiging bestaat om achteloos aan deze deskundigheid voorbij te gaan. Als voorbeeld kan een recente conclusie van Bleichrodt, advocaat-generaal bij de Hoge Raad, dienen.⁴⁷ Die conclusie – in bredere zin handelend over deskundigen in herzieningszaken – constateert: ‘het toetsen van de betrouwbaarheid van verklaringen die door de verdachten en door getuigen worden afgelegd, behoort tot de taak van de feitenrechter. Daarbij gaat het om een waardering van het bewijsmateriaal, een terrein dat bij uitstek aan de feitenrechter is toevertrouwd en waarbij de rechter in de regel niet afhankelijk is van de inbreng van deskundigen.’ En ook: ‘daarbij komt dat (dat) disciplines als de rechtspsychologie en de forensische psychiatrie in de regel relatief veel ruimte laten voor uiteenlopende

interpretaties⁴⁸ en daarmee voor subjectieve oordelen.’⁴⁹ We vonden deze uitspraken verontrustend genoeg om een betoog te wijden aan fouten bij meervoudige confrontaties die ‘in de regel’ zonder hulp van rechtspsychologen onopgemerkt blijven. Dat betoog heeft u net gelezen. •

⁴⁷ ECLI:NL:PHR:2015:2769.

⁴⁸ Enquêtes laten zien dat er een sterke consensus heerst onder rechtspsychologen als het om ooggetuigen-kwesties gaat: S.M. Kassir et al., ‘The “general acceptance” of psychological research on eyewitness testimony: A survey of the experts’, *American Psychologist*, 1989/44, p. 1089-1098; S.M. Kassir et al., ‘On the “general acceptance”

of eyewitness testimony research. A new survey of the experts’, *American Psychologist*, 2001/56, p. 405-416.

⁴⁹ Er staan wel meer gekke dingen in deze conclusie. Zo wordt de deskundige dr. N. Draijer voor een man gehouden, terwijl zij dat niet is. Het zegt iets over de mate waarin de advocaat-generaal bekend is met het vak waarover hij schrijft.